

CONTRIBUȚII LA ISTORIA FRONTULUI IDEOLOGIC ROMÂNESC. AVATARURI ALE CONCEPTULUI DE “FRONT” AL ISTORICILOR ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST (1948–1985)

Felician Velimirovici*

Cuvinte cheie: frontul istoricilor, Partidul Comunist Român, istoriografie, ideologie

Keywords: historians' front, Romanian Communist Party, historiography, ideology

Considerații introductive

Studiul de față realizează o analiză pe verticală a unui concept central pentru ideologia comunistă. “Frontul istoricilor”, considerat a fi o parte constitutivă a unui “front ideologic” mult mai larg, angajat într-o luptă decisivă împotriva “ideologiei capitaliste” occidentale, a constituit o noțiune fundamentală pentru ideologii leniniști¹ încă din anii 1920. Evident, în timpul ultimilor ani de viață ai lui Iosif Stalin, prin intermediul scrierilor ideologului sovietic Andrei A. Jdanov, ideea a căpătat forme noi.

În cultura politică românească, acest concept a fost adoptat discursiv și folosit pe o scară largă de către propagandiștii partidului comunist în epoca postbelică, în special în timpul așa-numitei “revoluții culturale” (1948–circa 1953). Cu o frecvență considerabil mai mică, conceptul de “front” al istoricilor a rămas în uz oficial pe tot restul deceniului șase al secolului trecut.

Anii 1960 au reprezentat o perioadă de deschideri neașteptate pentru cercetarea istorică românească, cel puțin în comparație cu anii precedenți, deși această libertate a fost doar una limitată, controlată și gestionată de către partidul-stat. Deși în acele vremuri elitele politice par să o fi abandonat și uitat complet, formula “frontului istoricilor” a fost redescoperită subit de către Nicolae Ceaușescu undeva la începutul anilor 1970. De-a lungul anilor 1980, atât istoria

* Muzeul Banatului Montan Reșița, b-dul Republicii, nr. 10, e-mail: felix.velimirovici@gmail.com

¹ Stuart Finkel, *On the Ideological Front. The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere* (New Haven & London: Yale University Press, 2007), 2.

națională cât și “frontul istoricilor” au devenit două dintre cele mai mari obsesii pentru un N. Ceaușescu din ce în ce mai radicalizat din punct de vedere ideologic. Planul său de înființare a unui unic Institut Central de Istorie Națională poate fi înțeles în acești termeni.

Interpretarea mea este structurată pe două secțiuni. În prima, prezint originile acestui concept și analizez modurile în care a fost implicat în discursul științific și politic, mai ales în timpul primului deceniu al regimului comunist. Principalele surse pe care le-am folosit în acest sens sunt reprezentate de materialele oficiale publicate în revista istorică centrală a României (*Studii. Revistă de istorie*) între anii 1949 și 1959. Am ales această revistă academică și nu alta datorită scopului fundamental pe care *Studii* l-a avut în acei ani: anume, să elaboreze și să calibreze tiparele după care ar fi trebuit să se producă în România noul discurs istoriografic marxist-leninist.² Plec de la premisa că ideologii și propagandiștii români au tratat ideologia cu seriozitate, pentru că regimul politic însuși a fost unul ideocratic³: afirmațiile ilustrative pe care le reproduc între ghilimele în text semnifică nu numai faptul că au învățat, într-un interval de timp limitat, să “vorbească bolșevic”⁴ pentru a se încadra în ceea ce un istoric a numit “discursul statului”⁵, dar și pentru a acționa sau a “se comporta bolșevic”. Astfel de probleme nu trebuiesc interpretate neapărat într-o paradigmă “totalitară”⁶ pentru a admite ceea ce în prezent este un fapt cert: întregul curs de acțiune al acestor oameni a fost în primul rând motivat ideologic (afirmația este valabilă în egală măsură pentru Nicolae Ceaușescu). Astfel, de exemplu, aprecierile pe care le-au făcut în mod aproape regulat în anii 1950 cu privire la “frontul istoricilor” nu ar trebui să fie subestimate și interpretate doar ca o îndatorire obligatorie, un exercițiu sau un “ritual” pe care erau obligați să îl îndeplinească

² “Contribuția revistei «Studii» la dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste în România (cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariție),” *Studii. Revistă de istorie* 6 (1962): 1779.

³ François Furet, *Le Passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au xxe siècle* (Paris: Robert Laffont/Calmann Lévy, 1995), 17.

⁴ Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization* (Berkeley: University of California Press, 1997), 198–237.

⁵ Timothy Johnston, *Being Soviet. Identity, Rumour and Everyday Life under Stalin 1939–1953* (Oxford: Oxford University Press, 2011), xxiv; v. Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului* (București: Ed. Humanitas, 2007), 351.

⁶ Pentru o scurtă descriere a paradigmei totalitare, v. Vladimir Shlapentokh, Eric Shiraev, Eero Carroll, eds., *The Soviet Union. Internal and External Perspectives on Soviet Society* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 20–25; pentru descrierea schimbării de paradigmă produsă de “revizionisti” în sovietologia anilor 1970, v. Sheila Fitzpatrick, “Revisionism in Soviet history,” *History and Theory* 46, no. 4, 77–91; v. de asemenea Lynne Viola, “The Cold War in American Soviet Historiography and the End of the Soviet Union,” *Russian Review* 61, no. 1 (Jan., 2002): 25–34.

doar formal. Dimpotrivă, după cum știm acum, aceste “formalități” inofensive au avut consecințe devastatoare și durabile pentru cultura românească în general. În loc să fie doar un verbiaj mobilizator cu valențe transformaționale, astfel de formule reprezintă în realitate “scheme de gândire și expresie”⁷ mult mai profunde și complexe.

A doua secțiune a studiului meu discută tendințele PCR de a centraliza producția de istorie în România la scară națională în anii 1970 și 1980. Începând cu anul 1974⁸, atât liderul, cât și structurile PCR au început să acorde din ce în ce mai multă atenție nu numai problemelor generale ale istoriei, începând chiar să le indice istoricilor *cum anume* să scrie despre trecutul național, ci mai ales să aducă instituțiile de profil sub un control politic mai ferm. La mijlocul anilor 1970, formula stalinistă a “frontului istoricilor” a reintrat în vocabularul oficial al propagandiștilor de partid. De asemenea, un număr semnificativ de istorici au început să redescopere și să reintegreze treptat acest vestigiu lingvistic Războiului Rece timpuriu în discursul lor public.

Un deceniu mai târziu, în 1985, oficialii PCR de la cel mai înalt nivel au încercat să “traducă în viață” acest concept, prin elaborarea unui amplu și radical proiect de reorganizare a întregii rețele de producție istoriografică din România. Conform planurilor lor, un număr semnificativ dintre aceste centre urmau să fie închise complet. Celelalte urmau să fie reformate prin fuziune într-o instituție nouă și unică – Institutul Central de Istorie Națională (ICIN). Întreaga schemă de personal a ICIN ar fi urmat să fie redusă la jumătate. Odată inaugurat, ICIN ar fi preluat controlul total atât asupra întregii producții istoriografice, cât și asupra procesului de tipărire a tuturor cărților de istorie, manualelor școlare și revistelor științifice scrise și publicate în România socialistă.

Un plan neo-stalinist similar de centralizare, mobilizare și “militarizare” a unui câmp (sau “front”) al istoricilor nu se regăsește niciăieri nici în istoria comunismului românesc, nici în cea europeană. Descriu aceste preparative în ultima secțiune a studiului meu, interpretând și coroborând o serie de surse arhivistice needitate.

Originile staliniste ale “frontului” românesc al istoricilor

În istoria postbelică a României, anul 1948 marchează, fără îndoială, începutul unui amplu și radical proces de transformări politice, economice, sociale și culturale, capabil să anuleze, cel puțin temporar, direcțiile majore de

⁷ Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 79.

⁸ Cristian Vasile, *Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu, 1965–1974* (București: Humanitas, 2014), 157–163.

modernizare pe care țara a evoluat în secolul precedent. Sunt anii revoluției verticale sau, pentru a folosi conceptul lansat de Kenneth Jowitt, este perioada de “străpungere revoluționară” a societății românești.

Desfășurarea procesului de stalinizare a culturii române, care a fost inaugurat în acel an, așa-numita “revoluție culturală”⁹ (1), așa cum a fost ea definită atunci de către istoricul Mihail Roller¹⁰, s-a suprapus cronologic în România cu “Jdanovșcina”¹¹ sovietică (2).

(1) Înțeleg și angajez aici conceptul de “revoluție culturală” așa cum a fost el înțeles și explicitat de către Sheila Fitzpatrick, adică un moment în timp delimitat cronologic (1948–1953 în cazul nostru specific), mai degrabă decât un *Weltanschauung* propriu-zis. Caracteristicile sale de bază par astăzi să fi fost următoarele:

a) partidul și-a asumat responsabilitatea totală nu doar de a ghida, ci și de a prelua controlul deplin asupra evoluției științei, artei și culturii, modificându-le în termeni dictați în mod esențial de considerente ideologice, și nu pragmatice;

b) anularea oricăror posibilități de a desfășura o dezbatere intelectuală autentică, de a produce știință non-partizană și non-ideologică, împreună cu introducerea “liniei de partid” în totalitatea domeniilor culturii;

c) o respingere radicală a conceptului de autosuficiență științifică și/sau academică, dublată de privarea “instituțiilor culturale și organizațiilor profesionale de orice putere de inițiativă și de negociere”¹²;

d) un succes temporar obținut de partidul de guvernământ în efortul său de a-și stabili și propaga valorile și modelele discursive în rândul intelectualilor.

(2) În URSS, în primii ani de după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, Stalin a lansat o masivă campanie ideologică și naționalistă pentru a contribui la crearea unei științe și culturi specifice socialiste, opuse omoloagei sale “burgheze”, occidentale.¹³ Denumit de atunci “Jdanovșcina”, acest fenomen a fost inspirat de numele lui Andrei Alexandrovici Jdanov (1896–1948), un prominent ideolog sovietic, perceput la acea vreme a fi o stea în ascensiune în

⁹ Conceptul a fost analizat pe larg de Sheila Fitzpatrick în “Cultural Revolution in Russia 1928–32,” *Journal of Contemporary History* 9, no. 1 (Jan., 1974): 33–52; v. Michael David-Fox, “What Is Cultural Revolution?,” *Russian Review* 58, no. 2 (Apr. 1999): 181–201.

¹⁰ Mihail Roller, “Pe drumul revoluției noastre culturale,” *Lupta de clasă*, seria a V-a, nr. 2 (octombrie-decembrie 1948): 97–110.

¹¹ Alexei Kojevnikov, “Games of Stalinist Democracy: Ideological Discussions in Soviet Sciences, 1947–52,” în *Stalinism. New Directions* (London and New York: Routledge, 2000), 142–177.

¹² Sheila Fitzpatrick, “Culture and Politics under Stalin: A Reappraisal,” *Slavic Review* 35, no. 2 (Jun., 1976): 212.

¹³ Ethan Pollock, *Stalin and the Soviet Science Wars* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008), 1–15.

noua echipă de conducere stalinistă postbelică sau, după cum un important ideolog și lider de partid român l-a caracterizat în 1949 “un discipol fidel al lui Lenin și al lui Stalin”.¹⁴

Dacă inițial această campanie ideologică energetică s-a concentrat cu precădere asupra unor domenii precum literatura, filosofia și artele, începând din august 1948, odată cu moartea lui Jdanov¹⁵ însuși, “Jdanovșcina” s-a extins rapid și la o serie de alte științe, inclusiv ale naturii, extrem de relevante din punct de vedere ideologic în contextul Războiului Rece timpuriu, cum ar fi biologia, genetica modernă¹⁶ și fizica cuantică.¹⁷ De fapt, până în 1951 elitele sovietice erau suficient de încrezătoare pentru a proclama realizări ideologice majore în cel puțin cinci ramuri științifice distincte¹⁸: filozofie (1947), biologie (1948), lingvistică (1950), fiziologie (1950) și economia politică (1951). Potrivit istoricului Ethan Pollock, nici atacurile împotriva fizicii moderne, desfășurate în aceeași perioadă, nu trebuiesc neglijate.¹⁹

“De numele lui A. A. Jdanov se leagă, pe de-o parte, caracterizarea situației internaționale create după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial și, pe de altă parte, formularea ideologică a sarcinilor care decurg din aceasta pentru luptătorii sovietici pe frontul ideologic”²⁰ scria un propagandist al partidului în vara anului 1948 în cea mai importantă revistă din România dedicată științelor, filosofiei și artelor. Pentru Andrei Jdanov, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, lumea fusese împărțită în două tabere politice, militare, economice și ideologice antagonice. În această viziune maniheistă, cea occidentală, capitalistă, fiind condusă de Statele Unite ale Americii, era condusă de așa-numita “ideologie burgheză”. Țările care compun această tabără au un sistem social și politic învechit, în logica leninistă fiind din start condamnate la dispariție de către Istorie. Potrivit tezei lui Jdanov, țările socialiste erau nevoite

¹⁴ Leonte Răutu, “Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului burghez în științele sociale,” în Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului* (București: Humanitas, 2008), 227.

¹⁵ Chris Ward, “What is History? The Case of Late Stalinism,” *Rethinking History* 8, no. 3 (sept., 2004): 443.

¹⁶ Peter Kneen, “Physics, Genetics and the Zhdanovshchina,” *Europe-Asia Studies* 50, no. 7 (Nov., 1988): 1183.

¹⁷ Joshua Rubenstein, “Introduction: Andrei Sakharov, the KGB and the Legacy of Soviet Dissent,” în *The KGB File of Andrei Sakharov* (edited and annotated by Joshua Rubenstein and Alexander Gribanov, New Haven & London: Yale University Press, 2005), 9–11.

¹⁸ Alexei Kojevnikov, “Rituals of Stalinist Culture at Work: Science and the Games of Intraparty Democracy circa 1948,” *Russian Review* 57, no. 1 (Jan., 1998): 26.

¹⁹ Pollock, *Stalin and the Soviet Science Wars*, 2.

²⁰ Ion Banu, “Despre opera științifică a lui Andrei Alexandrovici Jdanov,” *Studii. Revistă de știință-filosofie-arte* 4 (1948): 88.

să ducă o luptă hotărâtă împotriva acestor țări, și a ideologiei burgheze, cu orice preț. A doua tabără, cea socialistă, a fost proclamată a fi cea mai avansată din lume, preconizând viitorul omenirii. Cel mai progresist reprezentant al său era URSS²¹, o țară care își ghida politicile printr-o permanentă inspirație din singura viziune științifică adevărată asupra lumii – teoria marxist-leninistă interpretată de Stalin.²² Această singură filozofie științifică “a oferit fundamentul ideologiei care a stat la baza statului și a societății”²³

În acest nou cadru politic și ideologic postbelic, funcția de bază a scriitorilor, artiștilor, filosofilor, a oamenilor de știință, istoricilor și economiștilor sovietici a suferit o schimbare radicală²⁴, capabilă să transforme însăși esența acestor diverse profesii: în viziunea lui Jdanov, misiunea lor era aceea de a produce un tip nou și distinct de știință, cultură și filosofie sovietică, nu numai neoccidentală în trăsăturile sale de bază, ci chiar superioară și complet opusă sistemului tradițional de valori din Occident. Astfel, pentru a îndeplini această sarcină revoluționară, artiștii, oamenii de știință, filozofii și istoricii, organizați într-un “front ideologic” extrem de disciplinat, urmau să se angajeze într-o “bătălie” ideologică asemănătoare războiului împotriva tuturor ideilor și valorilor necomuniste occidentale, în științe, filosofie și arte. Deși originile acestui fenomen pot fi urmărite încă din anii 1920 și 1930, când a început să prindă contur, în perioada postbelică el a atins punctul culminant. În această perioadă, “filozofia nu era un proces intelectual, ci un mijloc de inculcare a ideologiei statului sub orice formă aceasta s-ar putea afla. Într-un interval de timp foarte scurt, filosofia sovietică și-a pierdut nu numai legăturile rămase cu tradiția filosofică autentică – rusă sau occidentală – ci și orice contact cu viața filozofică a secolului al XX-lea.”²⁵ În propriile cuvinte ale lui Jdanov, un “front filosofic” eficient, de exemplu, ar trebui conceput pentru a funcționa în acești termeni:

“Când se vorbește despre frontul filozofic, în mintea noastră apare imediat imaginea unui detașament organizat de filozofi militanți, înarmați la perfecție cu teoria marxistă, care desfășoară o ofensivă generală împotriva ideologiei ostile din străinătate, împotriva rămășițelor ideologice burgheze din conștiința poporului sovietic din țara noastră; avem imaginea unor filozofi care contribuie

²¹ Silvio Pons, *The Global Revolution. A History of International Communism 1917–1991* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 43.

²² János Kornai, *The Socialist System. The Political Economy of Communism* (Oxford: Clarendon Press, 1992), 49–50.

²³ Pollock, *Stalin and the Soviet Science Wars*, 3

²⁴ J. Miller and M. Miller, “Andrei Zhdanov’s Speech to the Philosophers: An Essay in Interpretation,” *Soviet Studies* 1, no. 1 (Jun., 1949): 41.

²⁵ Leszek Kołakowski, “The Fate of Marxism in Eastern Europe,” *Slavic Review* 29, no. 2 (Jun. 1970): 176.

la progresul neîncetat al științei noastre și care înarmează oamenii muncii ai societății socialiste cu conștiința necesității drumului pe care suntem angajați și cu o încredere fermă, întemeiată pe știință, în victoria finală a cauzei noastre”.²⁶

Inspirându-se și preluând idei de la omologii săi sovietici, istoricul și ideologul român Mihail Roller²⁷ a susținut încă din 1948 că cercetarea istorică nu era doar o simplă știință ca oricare alta, ci pură activitate ideologică. Pentru el, nepreluarea controlului total asupra științei istorice naționale încă de la începutul noului regim democrat-popular, i-ar fi permis “dușmanului de clasă” să dețină o foarte periculoasă “armă împotriva clasei muncitoare”.²⁸ Pentru istoricii-activiști români din acele vremuri, “adevărul științific, obiectiv, poate fi respectat și prezentat doar pe baza viziunii asupra lumii a clasei muncitoare [...] numai prin privirea istoriei ca pe o armă în serviciul luptei clasa muncitoare”.²⁹ Aceste idei antioccidentale, anti-“cosmopolite”, anti-“obiectiviste” și anti-“burgheze”, inspirate de Andrei Jdanov, fuseseră cel mai clar expuse și sistematizate în 1949, într-un text al lui Leonte Răutu, șeful Departamentului de Propagandă și Agitație al Comitetului Central al PMR, purtând titlul “Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului burghez în științe sociale”.³⁰ Și pentru Răutu, ca și pentru Jdanov și Stalin³¹, la o cunoaștere științifică cu adevărat obiectivă a lumii sociale nu se putea ajunge decât prin însușirea perspectivei clasei muncitoare asupra lumii și vieții. În această viziune pur leninistă³², realitatea ca atare nu se poate cunoaște și înțelege așa cum este dacă subiectul cunoscător nu este animat de un puternic spirit de partid. Spiritul de partid sau spiritul de partid manifestat în științe (în special în științele sociale), care conduce la impunerea uniformității ideologice, este esența influențului prinipiu “партийность” al lui Lenin.

Pentru a organiza un “front” al istoricilor disciplinat, capabil să se angajeze în luptă atât cu dușmanii străini, cât și cu cei interni, elitele politice românești trebuiau să desfășoare un proces radical de schimbări structurală, proces care, în perioada 1948–1949, a fost dublat de epurări masive de personal în

²⁶ A. A. Jdanov, *Cuvântare la discuțiile în jurul lucrării lui G. F. Alexandrov: “Istoria filosofiei occidentale”* (București, Ed. P.C.R., 1947), 42.

²⁷ Pentru o prezentare detaliată a vieții și operei lui Mihail Roller, v. Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea “Mihail Roller (1908–1958). O scurtă biografie,” în *Identitate, social și cotidian în România comunistă* (Iași: Polirom, 2012), 19–65.

²⁸ Mihail Roller, *Probleme de istorie. Contribuții la lupta pentru o istorie științifică în R.P.R.* (București: Ed. P.M.R., 1951), 66.

²⁹ “Despre activitatea Institutului de Istorie din Cluj al Academiei R.P.R.,” *Studii. Revistă de istorie și filosofie* 2 (1953): 32.

³⁰ Răutu, “Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului”, 216–257.

³¹ I. V. Stalin, *Problemele leninismului* (București: Ed. pentru literatură politică, 1952), 612.

³² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1 (București: Ed. P.M.R., 1950), 402–403.

domeniului cercetării istorice. Din punct de vedere cronologic, universitățile și personalul lor academic au fost primiele care au fost atacate, încă din 1947, când o serie de legi și decrete au organizat noile structuri și au stabilit listele de personal.³³ Pentru a ilustra dimensiunea acestui fenomen, este suficient să menționăm numai faptul că din numărul total de cadre universitare angajate la Universitatea București în 1945, doar circa 10% erau încă activi în anul universitar 1948–1949.³⁴

În complementaritate, în vara anului 1948, un alt set de decrete au desființat nu numai Academia Română, ci și întreaga rețea de centre de producție istoriografică și de reviste științifice de profil. Din acel moment, întreaga cercetare istorică națională a început să fie planificată, coordonată și strict supravegheată de către Academia R.P.R. care, potrivit legii, devenise “instituție de stat”³⁵ subordonată direct Consiliului de Miniștri. Sistemul științei planificate a înlocuit cercetarea tradițională, liberă, respinsă și descrisă drept o anarhie “care lăsa inițiativei și fanteziilor individuale alegerea problemei și făcea imposibilă rezolvarea unor probleme mari”.³⁶

Deoarece fenomenul sovietizării științei istorice românești după 1948 a fost discutat pe larg³⁷ după 1989, mă voi limita aici doar să evidențiez ceea ce consider că fi cea mai semnificativă trăsătură a “frontului istoricilor” nou-înființat: toți membrii care îl compuneau au devenit brusc atât în angajați ai statului, cât și activiști politici. Altfel spus, în această perioadă, istoricii – și în general

³³ Maria Someșan, Mircea Iosifescu, “Modificarea structurii Universității în anii consolidării regimului comunist,” *Analele Sighet*, vol. 6 (București: Ed. Fundația Academia Civică, 1998), 447.

³⁴ Adina Berciu-Drăghicescu, Ovidiu Bozgan, *O istorie a Universității din București (1864–2004)* (București: Ed. Universității București, 2004), 228.

³⁵ Arhivele Naționale ale României – Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (ANR – SANIC), Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român (CC al PCR), Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 86/1950, f. 1, (“Statutul de organizarea și funcționare al Academiei Republicii Populare Române”).

³⁶ Andrei Oțetea, “Dezvoltarea științei istorice românești după 23 August 1944,” *Studii. Revistă de istorie* 4 (1959): 36.

³⁷ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu* (București: Ed. Enciclopedică, 2007), 23–70; Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă* (București: Ed. Curtea Veche, 2010), 87–96; Șerban Papacostea, “Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule,” *European History Quarterly* 26 (1996): 181–193; Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944–1977* (București: Humanitas, 2008), 9–17; Andi Mihalache, *Istorie și practici discursive în România „democrat-populară”* (București: Albatros, 2003), 24–47; Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, (Iași: Institutul European, 2000), 61–71; Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri, mărturii* (București: Ed. Meronia, 2008), 119–152; Felician Velimirovici, *Istorie și istorici în România comunistă (1948–1989)* (Cluj-Napoca: Mega, 2015), 30–86.

intelectualii – au devenit mai dependenți de statul (socialist) decât oricând în istoria modernă, la fel ca și confrății lor sovietici.³⁸

Pentru a sumariza, ideea unui “front al istoricilor” ca un subsistem distinct al unui “front ideologic” mai larg, angajat într-o luptă pe viață și pe moarte atât împotriva Occidentului capitalist, cât și a “vechii” orânduiri burgheze interne, idee elaborată imediat după cel de-al Doilea Război Mondial de către ideologul sovietic Andrei Jdanov, a fost imediat însușită de către elita politică românească și de către istoricii-activiști de partid. Folosit discursiv la scară masivă în timpul “revoluției culturale” românești dintre 1948 și 1953 – în documentele de partid, discursuri, reviste științifice și recenzii – frecvența utilizării conceptului de “front al istoricilor” nu a scăzut nici după moartea lui Iosif Stalin în martie 1953.

În ianuarie 1953, de exemplu, Ladislau Bányai a rezumat principalele realizări și neajunsuri ale Institutului de Istorie din Cluj în cadrul unei întâlniri cu cei mai importanți istorici ai vremii. În discursul său, el a folosit același ton stalinist radical, subliniind nevoia de a avea “o armată întreagă de istorici, o armată care să primească îndrumare precisă”³⁹ de la forurile de partid.

La 17 noiembrie 1954, Direcția de Propagandă și Agitație a CC al PMR organiza o altă întâlnire⁴⁰ cu un număr semnificativ de reprezentanți ai “frontului istoricilor”. După cum oricine poate observa cu ușurință citind doar transcrierea discuțiilor care au avut loc atunci, însăși sintagma “frontul istoricilor” apare de nu mai puțin de șapte ori în text.

În primăvara anului 1955, Traian Udrea, un tânăr istoric bine poziționat în noua ierarhie simbolică a breslei, reprezentiv pentru noua generație de istorici afirmați după 1948, a făcut prima evaluare generală din perioada postbelică a evoluției înregistrate de știința istorică românească în primii șapte ani de democrație populară. După aprecierea sa, la data respectivă majoritatea istoricilor activi profesional s-au integrat în frontul ideologic al partidului, “prezența lor, tot mai vie, în publicistică, au jucat un rol deosebit în legarea științei istorice de lupta poporului pentru construirea socialismului și înfăptuirea revoluției culturale în țara noastră”⁴¹.

³⁸ Benjamin Tromly, *Making the Soviet Intelligentsia. Universities and Intellectual Life under Stalin and Khrushchev* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2014), 5.

³⁹ “Consfătuirea istoricilor din R.P.R. (16–17 ianuarie 1953),” *Studii. Revistă de istorie și filosofie* 1 (1953): 37.

⁴⁰ Felician Velimirovici, “«Nu am spus niciodată că Roller nu este Roller.» Ședința istoricilor români din 17 noiembrie 1954,” *Anuarul Institutului de Istorie “A. D. Xenopol”* LI (2014): 229–249.

⁴¹ Traian Udrea, “Despre unele probleme privind știința istorică în R.P.R.,” *Studii. Revistă de istorie* 1 (1955): 110.

Aproximativ un an mai târziu, “frontul istoricilor” pare să fi dispărut temporar din vocabularul politic oficial. În decembrie 1955, Gheorghe Gheorghiu-Dej, când s-a adresat celui de-al II-lea congres al PMR, a trasat în mod explicit o nouă sarcină majoră⁴² istoricilor – și anume să realizeze o altă sinteză marxist-leninistă a istoriei naționale. Referindu-se la ei, Dej a vorbit despre “istoricii noștri” și “știința noastră istorică”, fără a menționa nici măcar o dată formulele de “front ideologic” sau “frontul istoricilor” inspirate de Jdanov. Fără îndoială, așa cum este acum evident, până în 1955 însuși “frontul istoricilor” români a început să întreprindă un proces lent, dar semnificativ de reconfigurare și reșezare internă.⁴³

Cu toate acestea, în primăvara anului 1956, retorica stalinistă era din nou reafirmată, cu o vigoare care amintește de începuturile “revoluției culturale”. La “traducerea” lecțiilor congresului partidului pentru uzul istoricilor, autorul anonim al unui editorial publicat în revista centrală de istorie din România, a reiterat încă de la început ideea că “știința istoriei este un element constitutiv al frontul ideologic de luptă al partidului”.⁴⁴ Mai mult, în opinia sa, istoria ar trebui să “contribuie la dezvoltarea încrederii în dreptatea și puterea de cucerire a cauzei noastre”. Pentru el, la fel ca și pentru propagandiștii care au activat pe frontul ideologic în timpul stalinismului, istoriografia ar trebui să reprezinte “o expunere grăitoare și profundă a mistificărilor [și] calomniilor pe care cercurile imperialiste încearcă să le propage împotriva republicii noastre populare”.⁴⁵ Trecând numai prin cele douăsprezece numere succesive ale *Studii. Revistă de istorie* publicate în 1955 și 1956, nu se pot observa prea multe trăsături ale așa-zisului “spirit al Genevei” care se presupune că s-ar fi manifestat în istoriografia oficială de atunci.

La sfârșitul anului următor, elitele politice și intelectuale românești sărbătoreau aniversarea primilor zece ani de când monarhia a fost abolită și în locul ei a fost proclamată Republica Populară Română. După cum se instituiseră obiceiul, această sărbătoare a prilejuit o evaluare a dezvoltării noii științe istorice, “științifice”, în timpul primului deceniu al “puterii populare”. Articolul editorial nesemnat, publicat în primele pagini ale ultimului număr al *Studii* în 1957,

⁴² Gheorghe Gheorghiu-Dej, “Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român,” *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român* (București: Ed. de stat pentru literatură politică, 1956), 156.

⁴³ Mihalache, *Istorie și practici discursive*, 63–129; Bogdan C. Iacob, “Avatars of the Romanian Academy and the Historical Front,” Vladimir Tismăneanu, ed., *Stalinism Revisited. The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe* (Budapest-New York: C.E.U. Press, 2009), 255–283.

⁴⁴ “Sarcinile de mare răspundere puse de Congresul al II-lea al P.M.R. în fața istoricilor,” *Studii. Revistă de istorie* 1 (1956): 7.

⁴⁵ *Ibid.*, 8.

menit să realizeze această evaluare, se referea la “istoricii noștri marxiști” în timp ce le analiza realizările. Deși expresia “frontul istoricilor” lipsea din textul său, autorul a simțit totuși nevoia să reamintească cititorului într-o manieră pur stalinistă că un istoric marxist “are datoria de a oferi răspunsuri precise și clare la o serie de probleme ridicate de revoluția culturală”.⁴⁶

După moartea lui Mihail Roller, în decembrie 1958 ultimul număr al revistei *Studii* a publicat un alt articol de fond, plin de recomandări și îndrumări pentru uzul istoricilor. Purtând titlul simptomatic *Pentru o aplicare consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercetarea istorică*, materialul a reprezentat o reacție directă⁴⁷ a unui grup de istorici stalinisti împotriva proaspăt-numitului director al Institutului de Istorie al Academiei din București, profesorul Andrei Oțetea. Într-un limbaj radical, autorii editorialului respingeau încă o dată nu doar “putreziciunea regimului burghez”⁴⁸, ci și, la fel ca Leonte Răutu în 1949, “obiectivismul burghez, care s-a manifestat recent în diferite lucrări ale istoricilor noștri”.⁴⁹ Deși enumeră realizările fără precedent ale științei marxist-leniniste românești a istoriei, împreună cu neajunsurile personale ale istoricilor, autorii au evitat să folosească expresia “frontul istoricilor”, limitându-se în același timp doar la reafirmarea puterii atotbiruitoare a teoriei marxist-leniniste în cercetarea istorică și justetea “revoluției culturale”⁵⁰ înfăptuite de partid. Acest editorial anume a fost considerat, în anii următori, o “orientare prețioasă”⁵¹ pentru istoricii români.

Ultimii ani ai deceniului șase au fost martorii ultimei mari mobilizări de forțe în domeniul istoriei din timpul vieții lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Munca susținută în vederea îndeplinirii sarcinii puse de partid încă din 1955 – realizarea tratatului *Istoria României* – a oferit istoricilor prilejul de a face evaluări generale ale istoriografiei naționale marxist-leniniste. În vara lui 1959, de exemplu, sărbătorirea primilor 15 ani de la “eliberarea României de sub jugul fascist” a constituit un asemenea moment de bilanț. Deși a prezentat o dezvoltare progresivă, mereu ascendentă a evoluției pe care știința istorică românească a avut-o începând cu 1948, o evoluție caracterizată prin “acumulări calitative” semnificative, aprecierea lui Andrei Oțetea marchează o îndepărtare clară de tiparele de interpretare și limbaj staliniste folosite în timpul și după “revoluția

⁴⁶ “Educația patriotică și sarcinile științei istoriei,” *Studii. Revistă de istorie* 6 (1957): 11.

⁴⁷ Constantiniu, *De la Răutu și Roller*, 153–158

⁴⁸ “Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercetările istorice,” *Studii. Revistă de istorie* 6 (1958): 5.

⁴⁹ *Ibid.*, 18.

⁵⁰ *Ibid.*, 20.

⁵¹ Vasile Maciu, “Cercetarea istoriei moderne a României în anii puterii populare,” *Studii. Revistă de istorie* 6 (1962): 1574–1575.

culturală”. Pentru prima dată după 1948, un istoric oficial a susținut public necesitatea unei “reconsiderări critice a moștenirii culturale a trecutului”.⁵² Fără a aminti concepte precum “frontul istoricilor” sau “revoluția culturală” în textul său, Oțetea le-a recomandat în continuare colegilor săi “să nu capituleze în fața dușmanului de clasă”⁵³ care, în opinia sa, era încă activ din punct de vedere ideologic în rândul lor.

Viziunea ceaușistă asupra “frontului istoricilor”

“Frontul istoricilor”, “revoluția culturală”, “obiectivismul burghez”, “cosmopolitismul”, “cultură imperialistă în putrefacție” și multe alte expresii similare care au caracterizat terminologia politică jdanovistă de la începutul Războiului Rece au avut rolul de a sugera ruptura totală a istoricilor de trecut, împreună cu angajamentul și aderarea lor deplină la programul ideologic și la mereu-schimbătoarea “linie” partidului. În ciuda faptului că o astfel de frazeologie a fost suprautilizată mai ales în prima jumătate a anilor cincizeci, “frontul istoricilor” a rămas – după cum a concluzionat un istoric după ce a efectuat o analiză cuprinzătoare a problemei – doar o “figură de stil”⁵⁴ fără corespondent în realitate. În orice caz, până în 1962 sintagma în sine pare să fi fost complet abandonată: în timp ce întreprind o evaluare amănunțită a realizărilor istoriografiei marxiste românești în epoca postbelică, cei mai importanți istorici ai vremii au optat să folosească expresii precum “istoricii noștri”, “istorici marxști” sau “istorici români” în loc de “frontul istoricilor”, respectiv “noua istoriografie” sau “noile condiții” mai degrabă decât “revoluția culturală”. Schimbarea de stil a fost evidentă. De-a lungul anilor 1960, “frontul istoricilor” a dispărut practic din discursul oficial.

Ideea și necesitatea (re)înființării unui “front ideologic” unitar a fost “redescoperită” și postulată public de Nicolae Ceaușescu în anul 1971. În ciuda faptului că nu a folosit niciodată această formulă până atunci, merită menționat faptul că chiar și în cea mai “liberală” perioadă a sa, Ceaușescu nu a abandonat niciodată principiile fundamentale leniniste care stau la baza gândirii sale politice. Poate că cel mai important dintre ele, așa-zisul “rol conducător al partidului” în toate sferele vieții, a fost enunțat în mod repetat: de exemplu, în mai 1967, scriind despre cele mai importante sarcini cu care se confrunta PCR în acel moment, secretarul său general a afirmat clar că “nu trebuie să existe domeniu al gândirii teoretice și al activității de răspândire a ideilor în care să nu se facă simțită cu putere prezența partidului. Partidul dinamizează gândirea

⁵² Oțetea, “Dezvoltarea științei istorice românești,” 42.

⁵³ Ibid., 46.

⁵⁴ Mihalache, *Istorie și practici discursive*, 75.

social-politică din țara noastră”.⁵⁵ De fapt, doar studiind contribuțiile “teoretice” pe care le-a publicat numai în primii ani ai domniei sale, s-ar putea concluziona pe bună dreptate că Nicolae Ceaușescu nu a renunțat niciodată la premisele de bază ale ideologiei marxist-leniniste. În fapt, el a privit întotdeauna problemele ideologice în tiparele leniniste de înțelegere.

Privite unitar, discursurile lui Ceaușescu din iulie și noiembrie 1971 marchează în mod clar o schimbare de priorități și o preocupare sporită față de problemele legate de cultură, educație și ideologie, deși, așa cum a remarcat Kenneth Jowitt, ele nu au devenit niciodată cu adevărat “egale ca statut cu industrializarea și schimbarea socială, dar [au] devenit din ce în ce mai semnificative în acel moment, deoarece ele afectau abilitatea regimului de a-și spori capacitatea de a dirija dezvoltarea continuă a societății românești”.⁵⁶

În iulie 1971, subliniind încă o dată necesitatea de a întări “conștiința comunistă” a oamenilor muncii, absolut necesară pentru a construi cu succes societatea socialistă multilateral dezvoltată, tonul lui Nicolae Ceaușescu s-a radicalizat semnificativ. Folosind o autentică retorică stalinistă, amintind de cea care a dominat spațiul public cu 20 de ani mai devreme, Ceaușescu a făcut o serie de “recomandări” ideologice în timp ce a criticat dur “ploconirea față de ceea ce se produce în Vest”.⁵⁷ La fel ca Răutu și Jdanov la vremea lor, și Ceaușescu a subliniat în discursul său faptul că societatea românească nu recunoaște decât o singură filozofie adevărată⁵⁸ – cea marxist-leninistă, susținând că filosofia:

“nu este o meserie de specialitate, ci o activitate, prin excelență, ideologică și acolo trebuie să meargă numai oameni recrutați prin partid, numai oameni care vor deveni activiști de partid. În orice sector de activitate vor lucra ca filozofi, ei trebuie să fie filozofi marxist-leniniști. Noi nu putem admite nici un alt fel de filozofie în România. Aceasta este valabil și pentru alte facultăți umaniste, și pentru economia politică generală, pentru istorie; noi nu putem să avem decât o singură istorie, o singură concepție despre istorie, materialismul dialectic și istoric; nici un fel de altă concepție nu poate exista în predarea istoriei”.⁵⁹

Cu aceeași ocazie, împrumutând fraze din vocabularul stalinist, secretarul

⁵⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 2 (București: Ed. Politică, 1968), 274.

⁵⁶ Kenneth Jowitt, “An Organizational Approach to the Study of Political Culture in Marxist-Leninist Systems,” *The American Political Science Review* 68, no. 3 (Sep., 1974): 1187.

⁵⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative, 9 iulie 1971* (București: Ed. Politică, 1971), 48–49.

⁵⁸ *Ibid.*, 60.

⁵⁹ *Ibid.*, 61.

general al PCR a condamnat și “mentalitatea burgheză”⁶⁰ care, în opinia sa, a început să se manifeste în viața culturală, afirmând totodată dreptul partidului de a interveni în orice domeniu al activității umane, chiar și în teatru și muzică.⁶¹ Intenția lui era evidentă: un control ideologic mai rigid exercitat de către aparatul de partid asupra tuturor chestiunilor culturale pe plan național.

În noiembrie 1971, N. Ceaușescu a enunțat în mod explicit formula “revoluției culturale”⁶² pentru a descrie marile realizări care au avut loc în cultura românească, însă nu la începuturile anilor ‘50, ci doar în primii cinci ani ai “mandatului” său. Din acest moment, expresii precum “frontul ideologic”, “revoluția culturală” sau “frontul istoricilor” au început să inunde treptat discursul politic public și istoriografia partinică oficială.

Ultimul număr al revistei *Studii. Revistă de istorie* publicată în 1971 se deschidea cu un articol editorial nesemnificativ⁶³, plin de recomandări și instrucțiuni pentru istorici, bazat pe discursurile și propunerile pe care Nicolae Ceaușescu le-a avansat în vara și toamna aceluiași an. Acest editorial a fost primul publicat de când Ceaușescu a ajuns la putere, și a inaugurat o serie de articole autoritare care vor cere ritualic împlinirea potențialității printr-o aplicare temeinică a teoriei “marxist-leniniste” în scrierea istoriei. Astfel de articole vor apărea din ce în ce mai des, mai ales după 1975.

Între anii 1971–1975, structurile centrale ale PCR au depus eforturi considerabile nu numai pentru a “dezvolta creator” problemele teoretice și ideologice în lumina noilor orientări și indicații ceaușiste, ci și pentru a redefini cadrul legislativ în care funcționau instituțiile culturale.⁶⁴ Ambele procese au fost în mod limpede gândite astfel încât să aducă domeniul producției culturale sub un control politic tot mai ferm. Versiunea ceaușista a filozofiei marxist-leniniste a fost codificată în paginile primului program al partidului, adoptat în decembrie 1974 – document care a început să fie elaborat de o comisie ideologică încă din iulie 1972 sub directa îndrumare a lui N. Ceaușescu.⁶⁵ Judecând după reacțiile generate de adoptarea sa, programul partidului a devenit, în

⁶⁰ Ibid., 62.

⁶¹ Ibid., 51.

⁶² Nicolae Ceaușescu, “Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste,” *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6 (București: Ed. Politică, 1972), 628.

⁶³ “Pentru dezvoltarea spiritului militant al științei istorice,” *Studii. Revistă de istorie* 24, nr. 6 (1971): I-VI.

⁶⁴ Vasile, *Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu*, 157–163.

⁶⁵ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* (București: Ed. Politică, 1975), 7.

scurt timp, un reper ideologic⁶⁶ în materie culturală și mai ales în acele domenii intelectuale care erau cele mai sensibile sub raport ideologic – filosofie, economie politică și istorie.

Concret, ansamblul legilor și decretelor puternic amprentate ideologic promulgate în acei ani au avut același scop, și anume acela de a impune un control mai apăsător asupra producției culturale naționale pentru a restabili un “front ideologic” disciplinat și unitar. Eforturile PCR au fost menite să transpună în realitate metaforele și figurile de stil staliniste precum “frontul ideologic” sau “frontul istoricilor” prin operarea unei centralizări profunde a producției de istoriografice.⁶⁷ Una dintre cele mai semnificative modificări legislative a fost introdusă prin decretul Consiliului de Stat nr. 121 din 18 martie 1970.

Acest act administrativ⁶⁸ a reglementat funcționarea unei noi instituții – Academia de Științe Sociale și Politice⁶⁹ (ASSP) care, potrivit legii, se afla în subordinea directă Comitetului Central al PCR. Trăsăturile de bază ale noii instituții se asemănau cu cele deținute de către vechea Academie a Republicii Socialiste România până la acea dată – în primul rând, planificarea și coordonarea cercetării științifice din științe sociale și umaniste pe plan național.⁷⁰ Începând din același moment, 17 dintre institutele de cercetare ale Academiei RSR au fost subordonate ASSP (*i.d.*, PCR).⁷¹ Potrivit *Enciclopediei istoriografiei românești*, operă colectivă publicată în 1978, la acea vreme ASSP coordona principalele institute, centre și laboratoare de cercetare științifică din București, precum și pe cele din cele mai dezvoltate orașe ale țării (Bacău, Brașov, Cluj-Napoca, Constanța, Craiova, Iași, Oradea, Sibiu, Târgu-Mureș și Timișoara).

După înființarea ASSP, în anul 1974 institutele de cercetare istorică au reintrodus planurile colective de muncă validate prin contracte de cercetare⁷²

⁶⁶ “Respectarea adevărului – îndatorire primordială a științei istorice,” *Revista de istorie* 28, nr. 6 (1975): 801; v. și “Partinitatea – obiectivul central al activității noastre de cercetare, scriere și difuzare a cunoștințelor de istorie,” *Revista de istorie* 28, nr. 12 (1975): 1798.

⁶⁷ Gabriel Moisa, *Direcții și tendințe în istoriografia românească, 1989–2006* (Oradea: Ed. Universității din Oradea, 2006), 20.

⁶⁸ “Decret nr. 121/18 martie 1970 pentru înființarea Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România”, *Buletinul Oficial*, VI, 22, I (18 martie 1970).

⁶⁹ O tratare comprehensivă a acestei instituții o face Cosmin Popa, în volumul *Intelectualii lui Ceaușescu. Academia de Științe Sociale și Politice (1970–1989)* (București: Ed. Litera, 2021), 507 p.

⁷⁰ Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale* (Iași: Polirom, 2007), 95–96.

⁷¹ “Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România,” în Dan Cătănuș, ed., *România 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste* (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012), 17.

⁷² Moisa, *Direcții și tendințe în istoriografia românească*, 21.

încheiate între institutele de cercetare și ASSP, cu scopul de a gestiona producția istoriografică națională. De asemenea, în același timp a fost reintrodus și principiul stalinist al “responsabilității colective”; unul de factură medievală în fapt.⁷³ Pentru a îndeplini planul individual de lucru, istoricii-angajați ai statului socialist au fost îndrumați să scrie lucrări circumscrise unor documente pregătite în prealabil. Accentul a fost pus în primul rând pe volumul de muncă depus de istorici, pe cantitatea de file predate spre tipar, și nu pe relevanța științifică, impactul sau calitatea intrinsecă a lucrărilor scrise. În consecință, o pondere relativ mare de articole, studii și chiar cărți scrise de către aceștia au rămas nepublicate în momentul în care planul a fost îndeplinit.⁷⁴ Practic, în urma înființării noii “academii” politice în 1970, cercetările științifice în științe umaniste, sociale și politice au fost “luate” de la Academia RSR și “date” direct instituțiilor superioare de partid.

După ce institutele științifice au fost subordonate ASSP, rolul și prestigiul “vechii” Academii a RSR a început să scadă treptat, chiar dacă, la 10 iulie 1985, Ceaușescu a fost ales membru titular al acesteia, și simultan și președinte său de onoare.⁷⁵ De altminteri, după 1970 Academia RSR a intrat într-un proces de declin progresiv, decelabil din mai multe unghiuri. De pildă, fenomenul poate fi exemplificat statistic doar prin analizarea evoluției numărului de membri pe care i-a avut în perioada martie 1974 (când au avut loc ultimele alegeri de noi membri) și 1989 (anul prăbușirii regimului comunist). În această perioadă de 15 ani, nu a fost ales nici măcar un singur membru titular nou (cu excepția lui Nicolae Ceaușescu), deși 129 de academicieni au murit între timp: dintr-un număr total de 228 de membri titulari și corespondenți pe care Academia RSR îi număra în 1974, la în 31 mai 1989 ea a rămas⁷⁶ doar cu 99.

Anul 1975 este, de asemenea, emblematic și dintr-o altă perspectivă. La scurt timp după închiderea celui de-al 11-lea congres al PCR din noiembrie 1974, Comitetul Politic Executiv al Comitetului său Central a emis decizia de formare a unei comisii de partid și de stat însărcinate cu elaborarea unei nou tratat de istorie națională.⁷⁷ De fapt, adevărata miză din spatele acestei decizii

⁷³ J. Arch Getty, *Practicing Stalinism. Bolsheviks, Boyars and the Persistence of Tradition* (New Haven & London: Yale University Press, 2013), 38–44.

⁷⁴ Stan, *Istorie și politică*, 319–320.

⁷⁵ ANR – SANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 29/ 1989, f. 2 (“Stenograma primirii de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, a delegației Academiei Republicii Socialiste România”).

⁷⁶ ANR – SANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 30/ 1989, f. 18 (“Situație statistică referitoare la membrii Academiei R.S. România”).

⁷⁷ “Respectarea adevărului – îndatorire primordială a științei istorice,” *Revista de istorie* 28, nr. 6 (1975): 799.

de a produce o altă lucrare academică masivă a fost reafirmarea principiului muncii colective și a sistemului științei planificate, două idei fundamentale clar exprimate ulterior, în 1976, în cadrul primului congres de al culturii politice și educației socialiste.⁷⁸

Tendințele conducerii superioare ale PRC de a-și extinde și amplifica controlul asupra întregului domeniu al producției istoriografice și a câmpului istoricilor s-au manifestat și prin eforturile sale de a concentra munca istoricilor pentru a scrie un număr de patru sinteze istoriografice distincte, în măsură să reflecte noile canoane partinice urmărite de către puterea politică: un tratat de istorie militară a poporului român, o istorie generală a românilor în zece volume, un tratat de istorie universală în șase volume, respectiv un tratat de istorie a PCR în cinci volume. Un document păstrat în arhiva Secției de Propagandă și Agitație a CC al PCR, datat 21 mai 1980, detaliază stadiul fiecărui proiect⁷⁹ și, de asemenea, enumeră un alt set de opt mari proiecte care ar fi trebuit să fie finalizate în cel mai scurt timp – o istorie a limbii române (șase volume), o istorie a literaturii române (șase volume), o istorie a mișcării comuniste internaționale, o istorie a mișcărilor internaționale anti-imperialiste, o istorie a educației în România (patru volume), o istorie a gândirii științifice și tehnice românești (patru volume), o istorie a dreptului românesc și o istorie a filosofiei românești (fiecare în câte două volume).

Dintre toate aceste proiecte menite să reflecte locul pe care îl ocupă cercetarea istorică în România socialistă, doar câteva s-au concretizat, cele mai multe înregistrând eșecuri majore⁸⁰ chiar dacă, de exemplu, manuscrisul primului volum din *Istoria românilor* a fost finalizat⁸¹ la sfârșitul anului 1978. Istoria oficială a partidului, pe de altă parte, deși a fost finalizată în iarna anului 1980 (într-un singur volum de peste 700 de pagini, evident, pe baza recomandărilor cuprinse în programul PCR din 1974⁸²), nu a fost publicată niciodată, întrucât Nicolae Ceaușescu a considerat, fără alte explicații, că publicarea ei la acel moment “nu este posibilă”.⁸³

Tendințele de “centralizare” și “militarizare” a istoriografiei românești la finele anilor ‘70 și începutul anilor ‘80 ai secolului trecut pot fi decelate fie și

⁷⁸ *Congresul educației politice și al culturii socialiste* (București: Ed. Politică, 1976).

⁷⁹ ANR – SANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, Dosar nr. 11/1980, ff. 27–28, (“Informare privind stadiul de realizare a Tratatelor de istorie și a altor lucrări fundamentale nominalizate în documentele Congresului educației politice și al culturii socialiste”).

⁸⁰ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, ed. a III-a (București: Humanitas, 2005), 140.

⁸¹ ANR – SANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 23/1980, f. 20.

⁸² ANR – SANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 7/1980, f. 41.

⁸³ *Ibid.*, f. 40.

numai prin simpla analiză a practicilor discursive adoptate în spațiul public atât de către oficialii de partid, cât și de agenții sociali (istorici). În mai 1980, spre exemplu, Nicolae Ceaușescu a organizat o întâlnire cu cei mai marcantii istorici ai vremii.⁸⁴ Cei mai mulți dintre ei, în timp ce au vorbit despre ei înșiși și despre munca lor, au făcut referire la “frontul istoricilor”, fără a uita că profesia lor reprezenta un element important al “luptei” desfășurate pe “frontul ideologic”. Academicianul Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului “Nicolae Iorga” din București, a evidențiat chiar ideea că “Dubla ipostază de militanți politici și oameni de știință, se armonizează perfect în activitatea de investigație a trecutului poporului român. Istoriografia română are o puternică tradiție de militantism politic.”⁸⁵

Ideea concentrării tuturor “forțelor de producție” istoriografice în jurul realizării marilor întreprinderi sus-menționate, avansată de către structurile superioare de conducere ale PCR, a avut și rolul de a restrânge și mai mult autonomia relativă a istoricilor români. La începutul anilor ‘80, “frontul istoricilor” și-a pierdut complet “puterea de a-și defini propriile criterii pentru producerea și evaluarea produselor sale”⁸⁶ în absența factorilor externi (politici).

În complementaritate, la acel moment Nicolae Ceaușescu deja a teoretizat conceptul așa-numitei “istorii unitare”, conform căruia “nu ar trebui să existe două istorii, o istorie a poporului și o istorie a partidului [pentru că, *n.s.*] poporul nostru are o singură istorie”.⁸⁷ De altfel, N. Ceaușescu a expus idei similare în discursul pe care l-a susținut în cadrul ședinței plenare lărgite a CC al PCR din 1–2 iunie 1982, chiar dacă, în timp ce le-a citit, el a folosit cunoscuta sa limbă de lemn. Din cele 34 de pagini care formează cuvântarea ceaușistă, peste un sfert sunt dedicate sintetizării unei versiuni glorioase a istoriei poporului român, inaugurată de Burebista și care se încheia în anul 1980, cu accentuarea “împlinirilor” recente. Ceea ce secretarul general al partidului a subliniat în repetate rânduri cu acea ocazie a fost însă “rămânerea în urmă” a “activității teoretice, ideologice, politico-educative față de forțele de producție”⁸⁸, exact ca în 1971 (când a lansat “tezele din iulie”), sau în 1976 (când a cuvântat la primul congres

⁸⁴ ANR – SANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 23/1980, (“Stenograma întâlnirii de lucru cu istoricii, de la CC al PCR – 27 mai 1980”).

⁸⁵ Ibid., ff. 12–13.

⁸⁶ Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature* (New York: Columbia University Press, 1993), 115.

⁸⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 24 (București: Ed. Politică, 1983), 67.

⁸⁸ Nicolae Ceaușescu, “Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român. 1–2 iunie 1982,” *Anale de istorie* XXVIII, nr. 4 (1982): 25.

al Culturii și Educației Socialiste) ori, și mai aproape, în 1979, când a prezentat celui de-al XII-lea congres al partidului raportul Comitetului Central.⁸⁹ De această dată însă, el a enunțat și o serie de propuneri concrete în sensul creșterii nivelului politic și ideologic al “maselor”. Una dintre ele se referea la necesitatea intensificării activității “de elaborare a istoriei poporului român în spiritul concepției materialist-dialectice și istorice”.

În acest scop, realizarea unui nou tratat de istorie a “poporului român” ar fi necesitat, în optica CC al PCR, înființarea unui nou și unic Institut Central de Istorie Națională, destinat să-i grupeze sau să-i adune laolaltă pe toți istoricii din România socialistă, capabili și dornici să-și unească “forțele”: “Va trebui să unificăm forțele din domeniul istoriei într-un singur institut de istorie națională care să cuprindă și societatea de științe istorice”⁹⁰ a subliniat însuși N. Ceaușescu în 1982. Trei ani mai târziu, la 30 mai 1985, se înființa, în acte, Institutul Central de Istorie Națională (ICIN), lipsindu-i doar avizul Consiliului de Stat pentru a deveni realitate. Din motive obscure, ICIN nu avea să-l mai primească niciodată.

Un raport prezentat comisiei ideologice a CC al PCR la data de 29 mai 1985, privind la “înființarea, organizarea și funcționarea” acestui institut, argumenta necesitatea sa pornind de la concepția ceaușistă enunțată în cadrul plenei din 1982, mai sus citate. Constatând, “pe baza consultării unui larg colectiv de specialiști din domeniul cercetării și predării istoriei”⁹¹, atât “dispersarea forțelor și insuficienta coordonare a activității de cercetare”⁹² din domeniul istoriei, precum și – ca o consecință directă a acestei dispersări – apariția “unor lucrări și studii neconforme cu adevărul istoric”⁹³ ori a unor lucrări de istorie care, în paralel, tratau problematici similare sau identice, raportul susținea și “pleda” pentru necesitatea integrării tuturor istoricilor români într-o singură instituție, care ar fi urmat să funcționeze și să producă lucrări științifice “pe baza unui program unic de cercetare” națională. Obiectivul fundamental al existenței institutului urma să fie realizarea unui vechi proiect istoriografic de amploare, nicicând împlinit de altminteri pe întreaga durată a regimului comunist în România: “dezvoltarea cercetării pentru elaborarea Tratatului de istorie a României”⁹⁴.

⁸⁹ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român* (București: Ed. Politică, 1979), 82.

⁹⁰ Ceaușescu, “Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului,” 28.

⁹¹ ANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 8/ 1985, f. 23, (“Raport privind înființarea, organizarea și funcționarea Institutului Central de Istorie Națională”).

⁹² *Ibid.*, f. 18.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ *Ibid.*, f. 19.

Institutul Central de Istorie Națională urma să raporteze îndeplinirea planului unic de cercetare nu Academiei RSR, și nici ASSP, ci direct Comitetului Național pentru Știință și Tehnologie al Elenei Ceaușescu, în subordinea căruia și-ar fi desfășurat, de altfel, activitatea. Institutul urma să angajeze istoricii tuturor instituțiilor de cercetare de profil din țară – la data respectivă erau, în total, 445 de specialiști – însă nu pe toți, ci doar un număr de 238 dintre aceștia. Celelalte 207 posturi erau astfel desființate, titularii lor de până atunci urmând să rămână, în consecință, fără serviciu.

La data de 30 mai 1985, un proiect de decret al Consiliului de Stat reglementa organizarea și funcționarea ICIN, reținând în introducere ideea de bază formulată în raportul redactat cu o zi înainte – necesitatea îndeplinirii unui obiectiv fundamental care revenea științei istorice “în etapa actuală”, anume “elaborarea unor lucrări care să prezinte unitar istoria poporului român, lupta sa eroică pentru libertate, independență, unitate națională și statală, construirea socialismului și comunismului în România, contribuția poporului nostru la dezvoltarea civilizației universale și progresul omenirii”.⁹⁵ Prevederile enunțate în cuprinsul articolelor 2 și 3 ale acestui decret constituie o premieră absolută în istoria României, împuternicind institutul nu numai să supravegheze integral producția istoriografică națională, ci și să o controleze strict. Conform primului articol, “înfăptuirea obiectivelor fundamentale ale cercetării științifice în domeniul istoriei se asigură pe baza unui program unic de cercetare”.⁹⁶ Articolul 4 (care enumeră atribuțiile instituției), decretează că același institut urma să elaboreze “planul unic de cercetare științifică în domeniul istoriei patriei și istoriei universale, în concordanță cu cerințele actuale și de perspectivă ale dezvoltării științei istorice”.⁹⁷ Articolul 2 îl completează pe primul: înregistrând o nouă premieră, îi echivalează pe activiștii de partid cu istoricii, activiști care urmau a fi angajați pe posturi de cercetători științifici:

“Activitatea personalului din unitățile de cercetare, științifică cu profil istoric, precum și a cadrelor didactice din învățământul superior, inclusiv a celor de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, care predau științe istorice, se organizează și se desfășoară sub coordonarea Institutului Central de Istorie Națională. Activitatea de cercetare științifică a cadrelor didactice, stabilită prin normele de muncă, se cuprinde în planurile de cercetare ale Institutului.

La cercetarea științifică participă și cadre didactice din învățământul liceal, membri ai Societății de Științe Istorice, activiști de partid și de stat cu contribuții

⁹⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 8/ 1985, f. 24 (“Decret privind înființarea, organizarea și funcționarea Institutului Central de Istorie Națională”).

⁹⁶ Ibid., f. 25.

⁹⁷ Ibid., f. 26.

valoroase în domeniul istoriei, care se includ în colectivele de cercetători ale institutelor de profil”⁹⁸

Fără a detalia prea mult cele 16 atribuții prevăzute în cuprinsul articolului 4, mă limitez la a puncta numai faptul că ele, prin conținuturile lor și luate în ansamblu, împuterniceau această instituție-mamut să gestioneze și să controleze nu doar cercetarea științifică, ci, în general, tot ce însemna și tot ce ținea de domeniul științelor istorice românești, de la șantierele arheologice ale țării și până la istoria recentă a PCR, de la manualele școlare ori revistele de popularizare care nu puteau fi editate fără avizul său, și până la producția cinematografică cu teme istorice. După toate datele de care dispunem în clipa de față, o asemenea tentativă de “disciplinare” a istoriei este unică în istoria regimurilor comuniste europene, neavând vreun termen de comparație în altă parte.

Conform decretului de înființare, ICIN ar fi fost condus de un consiliu științific format din 25 de membri (care, la rândul său, desemna un birou executiv mai suplu, compus din 7 membri, însărcinați să coordoneze activitățile de zi cu zi ale instituției), președintele acestuia îndeplinind funcția de director general. El era secondat de doi vicepreședinți ai consiliului științific (dintre care unul era și secretarul organizației de partid din instituție), de un director general-adjunct și de un secretar științific. Atât cei doi directori, cât și secretarul științific urmau a fi numiți în funcții de către Comitetul Național pentru Știință și Tehnologie.⁹⁹

Institutul urma să aibă personalitate juridică, cele șase mari instituții de profil care îl compuneau devenind astfel simple unități de cercetare din cadrul său. Acestea¹⁰⁰ erau:

- Institutul de Studii Istorice și Social-Politice din București,
- Institutul de Istorie “Nicolae Iorga” (inclusiv colectivele de istorie din centrele de științe sociale din țară),
- Institutul de Studii Sud-Est Europene din București,
- Institutul de Arheologie din București,
- Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca,
- Institutul de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol” din Iași.

La data de 29 mai 1985, situația cercetătorilor angajați în instituțiile de cercetare istorică din România, care urmau a fi contopite în ICIN, a fost detaliată într-un documentar aflat în arhiva CC al PCR. Schema de organizare a ICIN era mai mult decât o simplă “federalizare” a unor institute de istorie preexistente, întrucât noile unități componente urmau să fie lipsite, conform legii, de orice

⁹⁸ Ibid., f. 25.

⁹⁹ Ibid., f. 29.

¹⁰⁰ Ibid., f. 32 (“Unitățile de cercetare din componența Institutului Central de Istorie Națională”).

autonomie internă (de la stabilirea schemei organizatorice și a personalului, a elaborării planurilor de muncă, și până la retribuirea cercetătorilor ori a diseminării rezultatelor obținute de către aceștia). Pe de altă parte, intrarea în vigoare a decretului de înființare al ICIN urma să abroge parțial legislația anterioară, în baza căreia funcționau o serie de instituții producătoare de discurs istoriografic din România – spre exemplu, Institutul de Tracologie înființat în 1979, ori cel de Istorie și Teorie Militară urmau să dispară complet, aparent, angajații acestora urmând a fi încadrați, din start, în ICIN. În realitate, acești istorici, alături de o parte a celor care lucrau pentru Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, urmau să devină nucleul sau pilonii pe baza cărora ICIN urma a fi constituit. În acest sens, simptomatic este faptul că, în cadrul ICIN, numai Institutul de Studii Istorice și Social-Politice urma să aibă structură de sector, celelalte unități fiind simple secții sau chiar, în cazul Institutului de Studii Sud-Est Europene, colective de cercetare. Numărul total de posturi urma să scadă de la 445 la 238, așadar cu aproximativ 53%, reducerile operându-se la nivelul tuturor viitoarelor secții, sectoare și colective de cercetare ale ICIN.

Noul și singurul institut de cercetări istorice al României socialiste urma să fie, așadar, nu doar unul plasat sub cel mai strict control politic, ca niciodată în istoria țării, ci și unul semnificativ mai suplu, mai maleabil și, în consecință, foarte ușor de “coordonat” *de sus în jos*. Având o organizare de tip piramidal, angajându-i în structura sa pe toți istoricii țării, gestionând cercetările lor, iar apoi întreaga activitate cu profil istoriografic, ICIN urma să centralizeze, în fapt, producția istoriografică națională în ansamblul său.

O astfel de centralizare a câmpului socio-profesional al istoricilor – dar și, drept consecință, a activităților lor – nu a mai existat în istoria postbelică a României decât în timpul revoluției culturale staliniste, cuprinsă, convențional, între anii 1948 și 1954–1955. Motivele pentru care Consiliul de Stat nu a promulgat decretul rămân necunoscute. Dacă ar fi fost făcut și acest ultim pas, ICIN ar fi devenit o realitate care ar fi trimis cercetarea istorică românească înapoi în timp cu cel puțin 30 de ani, în “epoca” Mihail Roller.

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE ROMANIAN
IDEOLOGICAL FRONT. AVATARS OF THE “HISTORIANS’ FRONT”
CONCEPT DURING THE COMMUNIST REGIME (1948–1985)

Abstract

To examine the evolutions of Romanian “historians’ front” during Stalinism and Late Socialism in a short study might seem presumptuous, but the following pages do not pretend to offer a full-scale exegesis of the practices of doing and using the discours(es) of

history in Communist Romania. Rather, I have chosen to discuss here the metamorphoses of this crucial concept between 1948 and 1985, by analyzing its origins, significance and manners into which it has been actively engaged into the Stalinist and Ceaușescuist broader ideological framework by different social agents. The first part of my study focuses upon the ways into which party propagandists and historians have publicly used the ‘historians’ front’ formula during Stalinist ‘cultural revolution’ and the following years. In the second section of my interpretation I present, by exploiting a wealth of previously inaccessible archival sources, the Romanian Communist Party’s plans and preparations to materialize this Stalinist concept by creating a single Central Institute for National History. I argue that, under Nicolae Ceaușescu, the party has constantly tried to bring the national history-production process under a more firmer political control.